

FLANDES ETA BERE IZKUNTZA

Een hartelijk groete van deze kleine en ongelukkige aan uwe grote en zegerierende volk.

JOSE AZURMENDI OTAEGI

—Arantzazu'koa—

Maitale benetakoak maitatuari onuragarri zaiona ere maitatu egingen du. Orobat, euskera maite duenak maitatuko ere du berari suspergarri zaiona. Au dela-ta galdera zerrenda bat bialti nion flandestar adiskide bati, bere erriari ta izkuntzari buruz mintza zekidan. Bai arek txintxo asko erantzun ere. Flandestar baten eritzi edo ikuspegi duzu, bada, ondoren ematen dizudana.

Injustizi bat:

«Flandes» eta «flamenkoa» (alegia, flamenkoen izkuntza) guk uz-

tari bakarrean lotu oi baditugu ere, makurkeriz oi dugu. Ezjakiñaren obena, noski, Edestia zear gauza bi baiditugu or, edo iru, eta oso iru ere. «Flamenko» izkuntzarik ez da sekula izan, ez orain eta ez iñoiz. «Flandestarrok mintzatzen dugun izkuntza —naiz flamenkoa edo flamenkera deitu zenbaitek— neerlandera da. Izkuntza onetan bai, mintzatzen gera flandesterrok, Beljika geienean, Olanda'n eta Frantzia'ren goen-mutur batean ere bezela». Guziatara 18 milloi inguru izango dire neerlandera darabiltenak.

Olanda'n onela mintzatzen dire erabat. Beljika'n berriz, iru dire ofi-

zialki erabiltzen dituzten mintzairak: neerlandera, frantsesa ta alemana. Azkeneko onek ez du garrantzi aundirik —oso gutxiena da— baiña besteak bezain legeko dute. Lan onetan alabaiña, beste biak begiratuko ditut batez ere. Neerlandera bost milloiena duzu, eunetatik irurogeitsu, eta berrogeitsuk dute frantsesa beren. «Suiiza'ren antzeko gaituzu, zarata gutxiagorekin badarik ere», esaten du flandestarrak.

Beljika'n eskubide berdin-berdinaik dituzte frantsesak eta neerlanderak. Ala, erregek bere mintzaldietan lecnengo neerlanderaz egiten du, geienena izanik, eta gero frantsesez. Gogoan edukitzekoa auxe: indarketa - liskar gorrien ondoren etsi izan baidu frantsesak bestea bere ondoan eta parean ikustera.

Frantzia'ko Roubaix'tik Lieja'ren goiko aldeko Vise'ra dijoan linea dugu izkuntza-muga: ifarrean neerlandera, frantsesa egotik. Bruselas'en biak egiten dituzte Flandes'en finkatua egon arren. Lan onetan neerlandera aitatzean, besterik ez badiot, Beljika'ko neerlanderari nagokio, ots, Flandes'koari.

Izkuntzaren edesti apur batzuek.

Ba-da edestiaren sasipe-zokoetan eroria, eta ba-da egun ere —«beste-entzat lanbrotsu, gureztat argi ta hizi»— «Flandestarren auzia» deritzagun korapilloa. Askatu eziñean

ebaki zezanik agertu etzaie flandestarrerri. Auzi au ez dago izkuntzaren azalari bakarrik itsatsia. Flandestarren izan osoaren bizitza edo erio-tza da auzi onen iturburu: alegia, izkuntzari ta kulturari ta gizon-flamenko izateari eutsi naia. Estuasunak eta lauorriak erne du moimendu au. Izan ere, Flandes erriaren bikaiñena orko bazterretan sakabanutua gelditu da gudu ta politika naspilloak medio. Europa'n iñor oillar borrokalaritu denero joan zaigu sesio-gureak asetzeko Flandes'en bere kukurrukua jotzera. Eta gero, «naiz baten naiz besteen pean, beti izan gera poliki murtxatuak». «Espaiñi'aren nagusitza urteetan erbestera egin zitzaigun zenbait jende, eta frantsestu berriz Frantzia'ren pean».

Onetaz gaiñera, amazapigarren mendea ezkerre Flandes'ek etzuen batere artu - emanik izan ifarreko anaiekin, olandatarrekin alegia.

Gaurko gaur onetan ez da oraindik «Flandestarren auzia» arras garbitu, eta gizajoak eginaletan diardute, alabearrez. Kemenez aldatza franko erreztua, bai.

Napoleon'en ondamendiak arrotu zuen auts arte ta iskanbilla lainotik baturik jeiki ziren Beljika ta Olanda. Gutxi iraungo zuen batasuna auxe, 1830'eko matxinadan berriz abietuko baiziren bakoitza bere bidetik. Beljika berri onetako gobernuak etzuen neerlandera ofizialtzat onetsi. Kulturari bertan gutxietsi egin zituen flandestarrak;

enda kaskalegor eta ezindutzat erdeñatu.

Pixkana-pixkana itzaltzen zijoan neerlandera, frantsesa —izkuntza obetsia— ainbat eta indartzenago zijoela, Arenak egin zuela zirudien XVIII'garren mendearen azkene-rantz berebiziko susperraldia nabari zuenean. Geroxeago politika arazoak ere goritu ziren, eta lur-ikara onek sartu zuen lauorritan frantse-sa. Gogorra izan zen borroka. Idazkietan eta parlamenduan, jo ta ke, su ta garra zeriela oro. Amorrua nagusi, eta arrazoimenak ainbat arrazoi zituela ukalondoa. Baiña azkenean berdintasuna eta justizia irten ziran garaille: biak parcan, berdin frantses-zale ta flandestar.

Egun iragana da krisi larrien garaia. «Zeiñek da indar geiago, flamenkoak (neerlanderak, ongi esan nai badugu) ala frantsesak?», galdetzen nion nik. Ez omen erreza erantzuna. Alare, nolabait jardetsiko diot gaurko egoeratzaz aritzean geroago.

Neerlanderak eta euskerak badute liferentzi sakonik, noski. Baita antzik ere, ordea. Lenengoak naiz bigarrenak aisa atzi ditzake irakurleak.

Gureak ez dakizki bere gurasoak, esate baterako. Neerlanderarenak ostera guziori zaizkigu ezagunak. Frisio, saioi ta frankoen alkartzetik sortutako saltsa baidugu. Ifarre'ko Itsasoa'ren ertzetara jetxi ziren iru erri oriek, germanoen zugaitz aundiko adarrak irurak. Frankoen iz-

kuntzakiak artu zuen ospirik aundiena, ta joan bearraren joanean bera gelditu nagusi beste bietatik erantsiriko aberaskizunekin. Onela garatu zen gaurko neerlandera. Ama-seigarren mendera arte «dicto» zeritzaion, edo «duuts». Olanda'n Beljika'n, oraingo Alemania Federatua eta Frantzia'n Calais ta Boulogne'raino mintzatu zen leenago. Urteak joan ea urteak etorri, ordea, beste izkuntzak etorri eta neerlandera eraman...

Ez dute idazle nagusirik, Axular edo Cervantes bat bezela, bere literaturaren sinbolo antzo. Baiña bai literatura eder-ugaria. Ikus dezagun labor-labor.

a.—*Literatura zarra*: (XVII'gn. mendera arte)

Ez dago asko. «Wachtendoneke Psalmen», bederatzigarren mendekoa, Hildebranslied. Eta ipui ta poematxo asko, beren artan eldu etzaizkigunak, itzulpenen bidez bai-zik. Karlomagno'ren garaian idatzi ziren leenengo gramatika ta iztegia. Egun ez da aien arrastorik ere.

XI'garren mendean Euskalerrian bertsolarienak bezela, Brujas'en itzaldi norgeiagokak eratzen zituzten. Guztia, jakiña, neerlanderaz. Garai onetako beste idazki batzuek: Beatrijs, «Van den Vos Renarde» (onen itzulpena omen da ezagutzenago dugun «Roman de Renart»).

Leenengo tajuzko prosista Nade-

wijk duta, bere liburu «Visioenen» ekin.

Teatroa beste nunai bezela erdi-aroan iratzartzen da. Onetako eza-gunentzat Maerland eman dezakegu («Spiegel Historiae»). Baiña guzian artean mistikuak ditugu nagusi: Ruusbroec, Leeuw, Hendrik, Herp, (Españiako mistikuetan eragin bortitza izango zuena), Kempis («Imitatio Christi» aipatua lateraz egin arren beste zenbait kaxkarrago neerlandera burutu baizituen)...

1430: Borgoñon eta Habsburgo' en nagusitzakoan literaturari alako zentralismo kutsua dario. Burgesi ta uri aundien inguruan igitzen bada, izan ere, gizartearen bizitza guzia.

Oraingo ditugu «redemakers» edo «cameren von Rethorica»-k: idazkeran naiz oratorian lantzeko biltzen zirenen batzarrak. Ain zuzen ere gerora agertu zaizkigun saloi eta kafeen aitzindari. Uri geienak zituzten «cameren» auek, eta sekulako bultzada eman zioten izkuntzari. Urteoro-urteoro antolatzen zituzten beren arteko norgegiagokak.

Antzertia sendotu zen batez ere. Jatorrenak, eta oraindik ere atsegin-ñez ikusten direnak ditugu «Mariken van Nieuemkhen», eta «Elckenlijc» («Bakoitza», giza - bizitzaren alegori bat). Ezin aastuko ditugu bi idazle antzertilar ospetsu: Cornelis Everaert («Maria Hoedeken») eta Michiel de Swaan («De Geeroonde Leerse»).

Amaseigarren gizaldian literatu-

ra abertzale asko egin zen. Batez ere olerki.

b.—*Urre-aro*:

Orain artean neerlandera edo «diets»-aren literaturak Flandes' en zituen bere sustraiak. Baiña Flandes elkortu da, ta bere eguzkitara ez da gudarien ezpata - isla baizen ezer pizten. Askok guduari igesi, ifarrera jo zuten, bere eskuko baizen ura Willem van Orange'rekin. An joko zuen neerlandera bere goena: Vondel, Pietier, Cornelisz Hoof, (Amsterdam'go), Jacob Cats, Breders...

d.—*Literatura gaztea*:

Esan dugu XVII'gn. mendean krisi larri batek karraskatu zuela Flandes. Adierazi dugu «Flandestarrren auzia» zer den ere, eta nola XIX'gn. mendean flamenkoak bere gobernu irantsestuaren kontra jeiki ziren auzian, zuzenbidezko eskubi-deak bear bezela begiratuak izan zekizkien.

Beraz, gobernarien ajolagabeke-riak eta ordeñuak maskaldu egin zuen izkuntza. XVII'gn. mendean Flandes'ek literatura eskasa bazuen, XVIII'garrenean etzuen izpirik ere. Ala, jeiki zirenean —berandu aski— sukaldean edo auzoan bakarrik bizi izan zen neerlandera zearo txikitua ta apurtua zeukaten. Leendiko dialektoak laurkitua ta geiago bakoitza. Leendik ba-ziren izkuntzakiak, ezin ukatu, baiña ezinago ukatu lo-zorroan usu geiagotu zire-

na. Au izan zen eskola-ezaren eta gizarte arazoetatik urrundua bizi izanaren ondorioa. Ta onegatik jekiki ziren flandestarrak, berak beljika'tar baziren beren mintzaira ta guzti zirela esaka.

Azkeneko bi gizaldi octan literatura txit ugaria izan du neerlande-rak. Ez dugu ezer esango, luzeegia izango bailitzake, ta gainera etzaigu ajola. Bakar-bakarrik esango dut al-dizkariak urratu zituztela bideak, eta idazleek apaindu.

Politiko:

Esan zuen Heinrich Böhl'ek: «Tamalez, dena da gezurra». Onela esan dezakegu, Heinrich'ena ertsiaz, politikan beintzat dena dela gezurra. Edo ala-olako erdi-egia beintzat. Flandes'i buruz gerta liteke andarrak eta guk ez berdin erizpetzea jazokundeak. Dena-dela, inoren eritziari muzin egin gabe, gertaera hatzuek ekarriko ditut, nire lagun Burchard Verhelst'ek esana itzuli besterik egiteke.

«Flandes'en literatura ta izakera konprenditzeko bere edestiaren eza-gutzea bearreko dugu. Oso baidoaz alkarri esku emanik, bi aizpatxo kuttun bezela.

Karlos V - garrenarekin «Paises Bajos» edo «amazazpi probintziak», ordukoak zeritzaiczen legez, paketsu bizi ziren. Onek 1555'ean laga zituenean Felipe II-gua, nagusitu zitaien. Karlos, Gantetarra zenez, be-

retartzat zeukaten flandestarrak. Ez ala Felipe. Ta mutikotan eskolan irakatsi zigutena gogoratuaz, bada-kigu nola leendiko jarkikundea Espaiñi'ko erregek Granvelle errege-ordeko bialtzean indarragotu zen. Sorgin eta ereje eizeak ere gogaitu egin zituen flandesterrak, katolikok berak ere.

1563'an Espaiñi'ra deitzen du erregek Granvelle, baiña flamenkoak bere sakerrean diardute, amor eman gabe.

Binbitartean ekonomia larri asko dabil, eta barrunbeak oro sutan gori erlijio eztabaidatan kizkaltzen. Langille ta merkatariek ospa egiten dute ifar aldera. Eskasia urteak, eta ereji otsoak nundinai. Naaste-borraste giro gaiztoa benetan pakearentzako: ogi peitu, ta fede-sesioan erre bear indarrak, zituztentxoak. 1556'an kalbinistak ler-erazten dute matxinada amorratua. Irabaxten dutela dirudi. Jartzen dire uririk geienak beren eskuko, eta protestante gudari taldeak geroz eta ugariago-tzen dire. Azkenik, Orange'ko Willem'ek berak ere, zalantza askoren ondoren, zorrozten ditu bere ezpatak Felipe II-garrenaren eta Espaiñi'aren kontra.

Alba'ko Dukeak zirti-zarta puskatu zituen asaldatuak. Bitan jaso zizkien zergak, eta onekin erraldalez bete atzerri bideak. Adibidez, ona emen dato batzuek: XVI'gn. gizardia bukatzean Londres'ek amar biztanle flandestar zituen euneko. Ambers bere biztanleen erdiarekin

gelditu zen. Bi urteen buruan bederatzí milla familiak alde egin zuten Gante'tik; eta sei personatetik bostek Geraardsbergen'dik. Ta gutxi bailitzan izurritea edatu zen «amazazpi probintzietan».

Ifarreko probintziak beti ere aske xamarrago bizi ziren, eta ekonomian ere lasaia. Onegatik, luzarongoan cutsi aal izal zioten gudua- ren erasoari.

Ta au dena esan ondoren, galde- ra bat egiten diogu geure buruari: baiña zergatik zen gudu ura? Ba... Ba al zekiten ba berak ere? Eta ba al daki iñork? Berriz ere ume urteetaz oroiturik, ordun eskolan egi- ten ziguten galdera uraxe bera egi- ten dugu: «Felipe II'garrenak libre utzi izan balitu flandestarrak, nai zuena nai zuen erlijiojoko izan zedin, jeiki izango ote ziren askatasun es- ke?». Eta galdera au berbera egiten du nire Burchard Verhelst'ek, eran- tzunik emateke.

1576 - 77: Flandes Españi'tik urrun dago, eta oso galesti da an gudarozte bat mantentzea. Jeikiak berriz ere irabaztekotan asten dire. Ba-dirudi oraingoan bein betiko erauziko dituztela espiñitarrak. Bai- ña Farnesio'ren esku gogorak eta begi zorrotzak berriz ondatzen ditu. Olanda'k alare bere eskuko zira- uen.

XVII'gn, mendearen azken urte- tan frantsesak goraka asi ziren. Beren joanak dena txetzen eta errausten zuen, Deusezturik utzi zizkien Flandes'eko uririk ederre-

nak. Beste ainbeste geroago Aus- tria'tarren pean. Amairu urte gero- ago berriz frantses gudarien ugol- dea, «Askatasuna» orruka, ta bes- teeri berea kentzera estuasun aundi- rik gabe. 1813'an Belgjika'k eta Olanda'k alkar lotu zuten, amaz- pi urte geroago berriz bereizteko.

XVI'gn, mendetik XIX'garrene- raiño Flandes morroi bizitu zen. Etxuen izan ifarreko anaiekin artu- emanik. Emigrazioak ekonomia ta kultura urribiziraiño eratsi zizkien. (Gogoratu Vondel, Beethoven...)

Askatasuna Flandes erriarentzat zoriona ta kalbarioaren azkena izan- go zela itxaron zutenen amesak be- realaxe egin zuten porrot, Flandes'- en nekaldiak etzion oraindik berpiz- kunde goizari leku egin nai.

«Flandestarren moimendua» de- ritzaio gu neerlandera ta Flandes gu- zia osin beltz onetatik atera duen igidurari. Asi literaturan eta poli- tika arazoetan barna geroz eta ke- mentsuago ekin zioten. Zalaparta onetatik irten da Flandes gizondua. Onera iritxirik ezin ixil ditzakegu izen batzuk: Conscience ta Roden- bach; Jan Frans Willems (zenbai- tek oni deritzaio moimenduaren ai- ta) ta Jan David.

Gogorrago ziarduten politikan. Emen ez dugu izenik ezarriko, ez baida erreza batzuek besteri obestea. Izan ere, denak aritu ziren Flan- des'en alde, baiña nola jarduncan, bide-erizietan etzetozen bat. Bi ala- re aitatuko ditut, guziekin zeudenez eta ospetsuenetariko izan: Hugo Ve-

riest eta Cyriel Verschaeve, Moimenduaren oiñarri sendo ditugu bi apaiz oek. Eta ez dakazkit apaiz zirelako, aitzitik, ondo merezi dutelako baiño. Moimendu-jardunean bertan egin zutenagatik baiño ezagun-garriago dire, ta eragilleago ziren, crantsi zioten idealismuagatik. Verschaeve flandestarrak iñoiz izan duten gizonik apartekoenetakoa da: poeta, antzertilari, saiogille, filosofilari, erti-kritikalari, eskultore, abertzale... Eriotzera galdu zuten arren Innsbruck ondoan il zen, Hall'en. Aberri ain maitetik oildua zegoela emendatu zitzaion ainbeste argi ta ditzira ixuri zuen bizitza...

Neerlandetaren egungo egoera:

Gante'ko Ikastetxe Nagusia izkuntza bakarrekoa da, ots, neerlandera utsekoa. Bietarikoak berriz—frantsesa ta neerlandera, alegia—Lovaina ta Bruselas'koak.

Beste amaikatxo ikastetxe ere baditu gaur neerlanderak: Amberes'ko Deretxo - Ikastetxea... ta abar. Orain narø xamar aurkitzen da.

Dialekto edo izkuntzakiak asko dire, oso asko ere. Baiña ba-dute «koiné» antzeko guzien bat. «Neerlandera Nagusi» au ez da arras berdiña ifarrean eta egoan, alegia. Olanda garakoan eta Flandes eta Olanda barneko probintzi batzuetan, urrenez-urren. Au erabiltzen dute idaztean eta ofizialki. Orobat persona landuek ere, oek bear ain-

beste egin ez arren. «Jakiña, erri xumeak aisa uler dezake, eta al-dian-aldian baita mintzatu ere...» («Jakiña» esaten du nire lagun flandestarrak. Zergatik ez ote dugu guk aien logika?) Gerta liteke noiz-bait izkuntza ofiziala ta neerlande-rakiren bat ezberdinxek izatea, baiña gutxitan. Erriarenez egiña ta oretua haidago Nagusia.

Ba-dijoaz iltzen elgiak, eta leen-bailean il ditezen alegintzen dire flandestarrak. Arritzekoa? Gaizki egiña? Berak diotenez, elgien aberastasunaren onura eskasa da, ta zimurra, eta iñolaz ez batasunaren bikaintasunari alderatzekorik ere.

Ortografian gure moduz, Beljika'n, aiñik eta ez erabaki, irakas-kuntza-ministerioak eman oi ditu arauak.

Oraingo arazo:

Batzuek esan ditugu lana zear. Ona beste zenbait:

—Neerlandera Nagusia edatu, herti bera ta bera bakarrik entzun arte. (Ez aantzi ifarrekoen eta egokoen liferentziak bi neerlandera ofizialekin erreztu dituztela oraingoz.

—Ondoren: flandestarrak eta olandatarrak berdindu, liferentziak xeutuz. (Egun ez dire mintzaira ezberdintasunak orain berrogei urte bezain nabarmenak). Eta ez izkuntzan bakarrik: baita ere senti erazi bear zaie anaia direla, familia bateko anaia bixki.

—Beste ainbeste Frantzia'k duen zatiari buruz. Zerbait egin da, ta egingo da, Paris'en ortzak erakutsiko dituzten arren.

—Beljika'n sal-erosketa arazotan erabillia goa baida oraindik frantsesa, polliki - polliki neerlandera sartu, ura erauzi arte.

—Neerlandera Europa Alkartuan izkuntza ofiziala izango da.

—Ortografi tinko bat autatu arte urteak joango dire, noski baiño noskiago.

Gaur-gaurkoz iru mueta zenbat ditzakegu: ofizialki erabiltzenago dena, «ortografi autetsi» edo onelakotsu zerbait. Beste berriago bat (aurrekoa aintziñate pipiak jota hidedago), orain liburu ta aldizkarietan dexente sartzen ari dena. Eta irugarren bat, oguzkerari aalik eta geiena lotzen zaiona.

* * *

Ta aski dugu onekin. Uste dut atera ditzakegula amaika ondorio gure alorrerako zuzen. Ba-dugu nundik ikasia.

Itzear dagoen gaixoari pozgarri zaio ta itxaropide, bera bezela egondu zen beste bat nola sendatu zen jakitea. Bekio au itxaropide euskerari. Amaika ez dire larritzen euskeraren egoera ikusteaz. «C'etait une histoire simple. Il n'y avait pas de quoi faire des grimaces», pentsatzen dute apika Françoise Sagan'en itzez esateko. Ainbeste gauza il dire leenago munduan...

Guk ordea bestela pentsatzen eta sentitzen dugu: zentuz pentsatzen, eta maitasun amorratuz maitatzen, paradoja badirudi ere. Eta Unamuno'rekin dugu gogoeta: «Ex dut il nai; ez dut nai, eta ez dut nai izaterik ere nai. Beti bizi nai dut, beti, beti, beti...»

SUJERENTZIAK

Sujerentziak bear ditugu. Bai, bear. Guztiona den JAKIN'ek ez du arlote agertu nai. Brusak eta txapelak ere lotsa ematen dio. Azkeneko modari arau jantea gatzaten zaio, eta orixe opa nai diegu animaren sakonenetik.

Irakurle: idareki igazu nai eta uste duzun guztia, ez dugu besterik nai-ta. Idaroki JAKIN edo dezaken edozer gauza. Jainkoak eta euskerak eskertuko dizute.